

Kūrybos ekonomikos antikinės ištakos

TOMAS KAČERAUSKAS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Filosofijos ir politologijos katedra, Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius

El. paštas: tomas.kacerauskas@vgtu.lt

Straipsnyje nagrinėjamos kūrybos ekonomikos ištakos kreipiant ypatingą dėmesį į tokių sąvokų, kaip kūrybos *ethos*, *oikos* ir *eko*, antikinės prasmės, kurios neatsiejamos nuo antikos gyvenimo būdo. Evoluicionavusių antikos sąvokų interpretacija praplečia kūrybos sampratą ir leidžia apibrėžti kūrybos ekonomikos turinį. Iškeliama tezė: 1) kūrybos ekonomikos, kaip ir demokratinės laikysenos, ištakos glūdi antikiniame mąstyme, kuris susiklostė individui puoselėjant savo polio bendriją; 2) technologija apima bendrijos ir individo kūrybinę komunikaciją, kai per skirtingų kartų slenkstį tradicija perduodama vardan naujai kuriamo etoso.

Raktažodžiai: kūrybos ekonomika, antikos paveldas, kūrybinė komunikacija, gyvenimo būdas

ĮVADAS

Prieš nagrinėjant kūrybos ekonomikos antikinės ištakas būtina atsakyti į klausimą, kas yra kūrybos ekonomika¹. Atrodo, atsakymas elementarus: su kūrybos veikla susijusi ekonomika. Iš čia kyla kiti klausimai: kas yra kūrybos veikla ir kas yra ekonomika? Kūrybos industrijų teoretikai skirtingai apibrėžia kūrybos veiklas. J. Howkinsas (2007) jas suskirsto į 15 sričių: teatras, kinas, televizija, žaidimai, žaislai, knygų leidyba, muzika, architektūra, dizainas, amatai ir kt. Tuo tarpu R. Florida (2002) kūrybininkais laiko ir kitų sričių atstovus: inžinierius, programuotojus, matematikus, gamtos bei socialinių mokslų atstovus, pramogų bei sporto organizatorius, bibliotekininkus bei pedagogus, kurie sudaro kūrybos klasės superaktyvų branduolį, taip pat vadybininkus, verslininkus bei finansininkus, pardavimų organizatorius, gydytojus bei techninį medicinos personalą, teisininkus, kurie vadinami kūrybos profesionalais. Nagrinėjant kūrybos ekonomikos antikinės ištakas, galima išskleisti kiekvienos jų dalį antikos ekonomikoje skirtingais jos laikotarpiais. Tokios analizės apmatus pateikė R. Florida, probėgomis panagrinėjęs skirtingų civilizacijų ekonominės raidos tarpinių kūrybos aspektus. Tokios apžvalgos rezultatas – šios pritemptos išvados: 1) ankstesniame ekonominiame gyvenime kūryba vaidinusi menką vaidmenį, 2) su didėjančiu kūrybos vaidmeniu esą sietina žmonijos pažanga.

Iš Platono (1981) žinome, kad antikos graikų polyje kūryba buvo persmelkusi visas gyvenimo sritis. Maža to, valstybės sudarymas – didžiausia kūryba, ne tik dėl savo masto, bet ir dėl visumos, iš kurios seka detalės, įskaitant kūrybinę aplinką, nuostatų. Taigi Platono tekstų nuodugnesnės studijos ne tik paneigtų R. Floridos išvadą apie kūrybos deficitą antikoje², bet ir papildytų kūrybinių veiklų sąrašą dar viena veikla – politika. Nors šis trumpas žvilgsnis į

¹ Lietuvoje kūrybos ekonomikos sampratą įvairiais aspektais nagrinėjo Levickaitė et al. (2011), Černevičiūtė (2011), Strazdas (2011), Lavrinec (2011), Mitkus (2011).

² Nemenkinant R. Floridos įžvalgų reikšmės ekonominiam ugdymui, galima tik pasvajoti, kokį svorį jos įgautų, jei JAV sociologijos profesoriai turėtų tokį filosofinį užnugarį, antikos kultūros išmanymą bei kritines nuostatas (tarkime, kūrybos klasės atžvilgiu), kokius turi, pavyzdžiui, Vokietijos visuomenės tyrėjai.

antikinį mąstymą, atrodo, didina kūrybinių veiklų neapibrėžtumą, išryškėja svarbi tendencija: antikinio gyvenimo būdo bei antikinės minties interpretacija koreguoja mūsų sampratas (šiuo atveju kūrybos ekonomikos). Kitaip tariant, antikinės minties recepcija šiuolaikiniame mąstyme (tarkime, ekonominiame) pasireiškia kaip kūrybinė šio mąstymo kreiptis. Tai galioja su visomis hermeneutinėmis-egzistencinėmis išlygomis, t. y. turint omeny, kad kiekvieną reiškinį (ypač tolimą – toks yra antikinis) mes suprantame iš savo egzistencinių siekių perspektyvos, kurią vis dėlto išplečia šis reiškinys.

Tas pats pasakytina apie pačią ekonomikos sampratą. Sąvokos „ekonomika“, kaip ir daugelio kitų, šaknys – antikoje. Ši sąvoka kilusi iš graikų kalbos žodžio *oikos* – namai su savo ūkiu. Tai suponuoja tam tikrą bendriją – šeimos narius ir šeimynykščius (tarnus bei vergus), kurią sieja ne tik gyvenamoji vieta bei darbinė veikla, bet ir bendra ateitis (siekliai) bei praeitis (protėviai). Taigi tame pačiame *oikos* cirkuliuoja ne pinigai, bet tam tikros nuostatos, perduodamos iš kartos į kartą. Kartos čia stovi akis į akį, *eidos* randantis kartų viena kitos akivaizdoje³. Todėl *oikos* – tiek ugdymo vieta, tiek vizualumo kanalas, tiek istorinės bendrijos komunikacijos laidas. Visa tai šiuolaikiniame ekonomikos diskurse nustumta į tolimą pakraštį, vadinamą verslo etika. Žvilgsnis į sąvokos kilmę kaip tik leidžia išskelti klausimą dėl ekonomikos prioritetų.

R. Florida, remdamasis sociologiniais rodikliais (apklausomis, interviu bei statistika), teigia, kad ekonomikos varomoji jėga – kūryba. Tačiau ugdymas, individą formuojant istorinės bendrijos vaizdinėje aplinkoje, yra pirminė antikinio *oikos* kūryba. Ugdymo briauna – gyvenimo būdo formavimas, turintis bent du kūrybos aspektus: viena, individas kuria savo gyvenimą, kita, tai – kūrybingo gyvenimo būdas. Neatsitiktinai R. Florida ypač daug dėmesio skiria kūrybos klasės atstovo gyvenimo būdai, kuris žymi darbo ir laisvalaikio, individualios veiklos ir komunikacijos bendrijoje susiliejimą. Esą grįžtama prie viduramžių amatininko, besidarbuojančio gatvėje, mentaliteto. Tačiau čia turime reikalą su antikinės žiūros likučiu: vieša veikla (darbas vynuogyne, mankšta gimnazijoje, tragedijos stebėjimas forume ar mokymasis akademijoje) piliečių visuomenėje, t. y. istoriniuose tautos namuose (*oikos*). Tai vėl grąžina prie politinės kūrybos, kuri neatsiejama nuo ekonominės kūrybos bendrapiliečių polyje su istorine atmintimi ir ateities vaizdijimu. Atmintis ir vaizdijimas – du kūrybos polyje aspektai, kurie susiklostė antikiniam *oikos*. Kitaip tariant, *kūrybos ekonomikos, kaip ir demokratinės laikysenos, ištakos glūdi antikiniam mąstyme, kuris susiklostė individui puoselėjant savo polio bendriją.*

Šiai paskubomis suformuluotai tezei reikalingas pagrindimas, todėl pirmiausia panagrinėsiu kūrybininkų etosą bei jo antikines sąsajas (Kūrybos *ethos*), vėliau – antikinės kūrybos *oikos*, kuris apima tiek nuorodą į antikos ekonominius ryšius, tiek į mūsų ekonominės aplinkos antikines prasmes. Galiausiai panagrinėsiu kūrybininkų nuostatas kaip bet kokios ekologijos pradžią (Kūrybos *oikos* ir *eko*). Tikėtina, kad kūrybos ekonomikos antikinį ištakų paieškos drauge leis išskirti tris jos briaunas: *ethos*, *oikos* ir *eko*, kurios sąveikaudamos sudaro mūsų kūrybos aplinką, veikiančią mūsų nuostatas ir formuojančią gyvenimo būdą. Ši aplinkos, paskatų ir veiklos sąveika atliepia kūrybos komunikaciją, todėl čia vadovausiuosi ne tiek istoriografinę prieigą, kiek komunikacijos nuostatomis, kurios apima ir istorinę žiūrą: individas, kurdamas istorinės bendrijos aplinkoje, komunikuoja tiek su savo bendrijos pirmtakais, tiek su palikuonimis. Taigi ieškodamas kūrybos ekonomikos antikinį ištakų nagrinėsiu ne

³ Plg. anglų *face to face*, vokiečių *Gesicht zum Gesicht*, rusų *лицо к лицу*. Idėjos ir vaizdo sąsajos ypač akivaizdžios lyginant du indoeuropiečių žodžius kalbinės analizės požiūriu: sen. gr. „*eidos*“ (idėja) ir liet. „veidas“.

atskiras kūrybos veiklas antikoje, ne kūrybos dalį antikos ekonomikoje, ne kūrybos klasės svorį antikos visuomenėje, bet kūrybos komunikacijos sandų antikines sąsajas. Tai leis užčiuopti kūrybos ekonomikos, kuri apima individualią kūrybą istorinės bendrijos aplinkoje, sandarą.

KŪRYBOS ETHOS

R. Florida (2002) vartoja antikinę sąvoką *ethos*, norėdamas išreikšti etinių nuostatų, darbinės veiklos bei gyvenimo būdo visumą. Anot jo, kūrybinio etoso atstovai „nemato prieštaravimo tarp organizuotumo, disciplinos ir pasitenkinimo (*enjoying themselves*)“ (Florida 2002: 199). Kūrybininkų etinės nuostatos stebėtinai apima protestantiškosios etikos (darbas kaip pareiga, plaukimas pasroviui (*main stream*) ir konformizmas) ir bohemiškosios etikos (intuicija vietoj logikos, individualizmas vietoj konformizmo) priesakus: kūrybininkui darbinė veikla susilieja su pramoga, o individuali kūryba – su idėjų mainais kūrybininkų bendrijoje. Tą patį kūrybinio darbo bruožą, jo nesiedamas nei su etika, nei su etosu, pabrėžia ir J. Howkinsas (2007): idėjos atsiranda ir nedarbo laiku, o darbas mėgsta neformalią aplinką (miške ar prie jūros). Darbo valandų įsibrovimas į poilsio laiką žymi visuomenės struktūrinius poslinkius: individualizuojantis darbu, pagrįstam „disciplina ir susitelkimu (focus), praktitu ir krauju“ (Florida 2002: 33), tapatumo krizę išgyvena tokios socialinio kapitalo saugotojos, kaip profsąjungos bei darbo inspekcija.

Apskritai etosui, kaip teisingai pažymi R. Florida, būdinga sintetinė geba: viena, jis išreiškia gyvenimo būdo poslinkius – darbo ir žaidimo susiliejimą, antra, jis apima techninę, meninę ir kultūrinę kūrybas, kurios persipina „kryžmiškai apdulkindamos (*cross-fertilization*) ir stimuliuodamos viena kitą“ (Florida 2002: 33). Galiausiai, kūrybos etosas, išreikšdamas panašias vertybes, sutelkia kūrybininkus į klasę, kuriai esą būtina susiprasti, norint paveikti visuomenės raidą. Tiesa, R. Florida, atkreipęs dėmesį į socialinio kapitalo kaupimo krizę, nemato kūrybininkų bendrijos paradokso: jei individualistas kūrybininkas iškyla ant socialinio kapitalo griuvėsių, o bet kokia bendrija yra socialinio kapitalo kaupykla, kokia funkcija (ir tapatumas) priskirtina kūrybininkų bendrijai? Kitas paradoksas, susijęs su etoso sąvoka: *ethos* žymi bendrijos paprotyną (papročių visumą), kuris varžo individo kūrybinę raišką. Tačiau galima teigti ir taip: bendrijos etosas reikalingas tam, kad jis būtų peržengtas individo kūrybos. Tiesa, net ir pats kūrybingiausias individas yra šio etoso, kaip kūrybos aplinkos, ugdytinis. Taigi kūrybos etosas – prieštaringa sąvoka, kaip prieštaringa ir kūrybos prigimtis.

Graikų žodis *ethos* reiškė tam tikros bendrijos papročių, teisių, nuostatų, religijos visumą, galiojančią bendrijos narių gyvenamajame regione. Čia irgi iškyla tam tikri prieštaravimai. Viena, šis iš kartos į kartą perduotinas dvasinis paveldas turi būti sukurtas. Kita, bet kokia kūryba kaip naujovė yra tradicijos (perduotino paveldo) laužymas. Tai nėra vien kolektyvinės ir individualios kūrybos kolizija. Pirma, svarbūs etoso sandai, kaip antai teisynei ar religijos formos, gali būti individuali kūryba⁴. Antra, kiekviena individuali kūryba gimsta bendrijos etoso aplinkoje. Individualios kūrybos naujovė gali iškilti tik bendrijos tradicijos fone. Maža to, tradicijos perdavimas galimas tik naujybės kanalais, t. y. siekiant ją prikelti gyvenimui besikeičiančioje gyvenamojoje aplinkoje.

Tikėtina, kad R. Floridos tyrimai, kuriais jis nustatė atvirkščią priklausomybę tarp socialinio kapitalo ir individų kūrybingumo bendrijoje, fiksavo būtent tą tradiciją (socialinio kapitalo kaupyklą), kuri būdama sustingusi sudaro nykstančias salas besikeičiančioje visuo-

⁴ Kaip kad Solono ar Likurgo teisynei antikos Graikijoje.

menėje, t. y. neatliepia kūrybinių bendrijos siekių. Pastarųjų vėliavnešiai – kuriantys individai, kurie griaua ne tiek nusistovėjusį etosą, kiek pasenusias jo perdavimo formas. Sugriovę etosą jie prarastų svarbiausią savo kūrybos naujumo veiksnį – foną, iš kurio ji išsiskiria. Etoso griovimas bloškia į naujų dogmų sąstingį ir galiausiai – į senojo etoso restauraciją, kaip tai atsitiko porevoliucinėje Rusijoje. Socialinis kapitalas kaupiamas bendrijos etosą palaikančiose institucijose: bažnyčioje, labdaros organizacijose, savanorystės draugijose, sporto klubuose ir pan. Visų šių institucijų atitikmenis aptinkame antikos graikų polyje. Sociologai skelbia pavojų: socialinio kapitalo nuotėkis iš jų keliąs grėsmę ne tik šioms institucijoms, bet apskritai visuomenei, kuri suyranti į individų (tegu kūrybingų) sumą vietoj bendrijos, susaistytos bendru etosu.

Istorinė bendrija visada bandoma kūrybingų individų, kurie išmėgina etoso tvirtumą ir verčia jį sutvirtinti: prisiminkime Sokratą, kuris buvo nuteistas myriop už bedievystę (bažnyčios vaidmens nuvainikavimą) ir jaunuolių tvirkinimą (homoseksualumo institucijos iškreipimą), nors vėliau tapo etoso vėliavnešiu, vertu paminklo. Tiesa, R. Florida (2002) neverkšlena dėl nutekančio socialinio kapitalo, bet jis kalba apie naują – kūrybos – etosą besikeičiančioje visuomenėje. Naują etosą neišvengiamai turi lydėti naujos socialinio kapitalo kaupyklos. Kyla klausimas, koks naujo etoso santykis su perduodama tradicija: jis žymi revoliucines visuomenės permainas ar tai tėra naujas būdas perduoti tradiciją? Minėta, kad kūrybos etosas kupinas prieštaravimų. Nors darbo ir pramogų susiliejimo tendencija ryški, vis dėlto kūrybos etosas sietinas su R. Floridos iškeltais trimis T: technologija, talentu ir tolerancija. Šios individo ir bendrijos persipynusios ypatybės žymi tuos regionus, kur įsigalėjęs kūrybos etosas. Visus tris T ir atitinkamai kūrybos etosą sociologas R. Florida suvokia perdėm statistiškai: technologijų pranašai jam – naujųjų technologijų įmonės, talentas vertinamas bakalaurų kiekiu gyventojų skaičiui, tolerancija esą sietina su gėjų indeksu (gėjų regione procentu, kuris lyginamas su šalies rodikliu). Visi šie kūrybos etoso rodikliai dekonstruoti⁵ etimologiškai, t. y. atsižvelgiant į antikines sąsajas, net jei jos interpretuojamos iš tam tikrų šiuolaikinės kūrybos pozicijų.

Sąvoka „technologija“ yra kilusi iš dviejų žodžių: *technē* ir *logos*. *Technē* reiškė meną, į lotynų kalbą verstą kaip *ars*. Taigi tikrieji technikai buvo menininkai, kurie antikoje buvo prilyginami amatininkams, t. y. išreiškė ne tiek individualius siekius, kiek bendrijos (mokyklos, vėliau – gildijos) aspiracijas. Viduramžiais jie buvo Dievo kūrybos laidininkais, t. y. komunikacijos tarp dviejų pasaulių dalininkais: štai kodėl neišliko didingų katedrų statytojų vardų. Nors antikos graikų polių iškiliausių menininkų vardai⁶ buvo perduoti kartu su jų meno tradicija, jų *technē* visų pirma – polio bendruomenės etoso, apimančio kūno kult(ūr)ą bei demokratinius visuomenės ryšius, įviešinimo technika. Šis *technē* (menas) mums perduotas kaip atgaivintinos tradicijos išraiška, ypač svarbi (paradigminė) vėlyvojoje antikoje, Renesanso, klasicizmo, galiausiai postmodernizmo laikais. Neatsitiktinai *technē* paveldėjome ir žodžių junginyje *technē tou biou, ars vitae* – gyvenimo menas. Tai nuoroda į mūsų gyvenimo kūrybą, kuri neatsiejama nuo tapimo bendrijos aplinkoje.

Sokratas *technē tou biou* nesiejo su kokiu nors pavyzdiniu didvyrio gyvenimu, veikiau – su sąmoningu tapsmu savo bendruomenėje, kurios kūrimo veiksniai yra savo gyvenimą

⁵ Neatsitiktinai postmodernizmo pranašai dekonstruktoriai (J. Derrida) ir destruktoriai (M. Heideggeris) yra glaudžiai susaistyti su antikine tradicija, kurios kelias esą ištiesintinas ir apvalytinas nuo sąnašų. Tačiau tam pirmiausia reikia išmanyti antikos etosą, kuris jau yra interpretacija iš mūsų siekių perspektyvos.

⁶ Skulptorius Mironas, poetė Sapfo, dramaturgai Euripidas, Aischilas, Sofoklis, tapytojas Zeuksis ir kt.

kuriantys individai. Ši kūryba, kaip vėliau tai išreiškė Platonas (1981) *Valstybėje*, apima tiek kūno, tiek sielos lavinimą. Dauguma Sokrato įžvalgų radosi kaip tik gimnazijose – mankštinimosi vietose po atviru dangumi, kur susirinkdavo laisvi nuo vergiško darbo piliečiai lavinti kūno ir proto gebas bendros mankštos ir bendro pokalbio metu. Todėl galima kalbėti apie antikos polio komunikacijos meną (*technē*), kur kūnas buvo dvasinio bendravimo aspektas, ir atvirksčiai. *Technē* yra kūrybinės komunikacijos menas tiek siaurąja (kūrybinis dialogas), tiek plačiąja (sąveika tarp skirtingų kūrybos pjūvių) prasme. Tai leidžia ir politiką traktuoti kaip kūrybinę komunikaciją, kuri steigia tautos namus (*oikos*) apskritai ir bendrijos bei individo sąveikos tvarką juose. Galiausiai *technē* žymi etoso kūrybišką perdavimą kartų (net tolimų, neakivaizdžių) sąveikos metu.

Kitas *technē* aspektas – etinis. Sokrato teigimu, mes elgiamės blogai tik nežinodami, kas yra gėris. Tai nėra naivus tikėjimas žinojimo galia ar dviejų – žinijos ir etikos – sferų su aukštu slenksčiu painiojimas. Gėrio žinojimą Sokratas sieja kaip tik su *technē*, t. y. su gėrio įgyvendinimu. Tik išsiugdę gėrio įgyvendinimo meną (*technē*) ir nuolat gerai elgdamiesi mes žinome, kas yra gėris. Kitaip tariant, *technē* čia yra ir komunikacijos tarp žinojimo bei etikos sferų menas. Ši komunikacija keičia tiek technikos, tiek etikos turinį: pirmoji pasirodo esanti neat-siejama nuo mūsų gyvenimo būdo, antroji – kintanti priklausomai nuo individo ir bendrijos santykio. Etikos aspektas svarbus ir dėl prasminių sąsajų su etosu viename semantiniame lauke, paveldėtame iš antikos.

Sąvoka *logos* turi ilgą perdavimo istoriją: Herakleito – Sokratui bei Platonui, pastarojo – šv. Jonui Evangelistui, šio – viduramžių scholastams, o jų – Naujųjų laikų mokslo atstovams. Kiekvieno perdavimo metu ši sąvoka, kaip tam tikro etoso nešėja, patirdavo turinio pokyčius. Jei Herakleitui *logos* – dieviškas tvarkingo kismo laidas, tai Platonui – nekintantis mokslo tiesos garantas, šv. Jonui Evangelistui – vienatinio Dievo žodis kaip pasaulio kūrimo pradžia, viduramžių scholastams – silogistinio tikrumo pamatas, Naujųjų laikų mokslininkams – nuoroda į empirinio mokslo pagrindus. Šios sąvokos komunikacijos istorija rodo, kaip perduodama tradicija tampa etoso kismo veiksmu. Kitaip tariant, siekis perimti tradiciją (šiuo atveju – sąvokos vartojimo) verčia keistis tam tikros bendrijos (šiuo atveju – mokslininkų) etosą. Čia svarbu tai, kad sąvoka *logos*, iš pat pradžių buvusi kaip nuoroda į tam tikrą peržengimą, galiausiai žymi kuriamo etoso slinktis komunikuojant mokslininkų kartoms.

Jei *technē* reiškia kūrybinės komunikacijos meną, *logos* nurodo tam tikrą peržengtiną slenksčių keičiantis bendrijos etosui. Taigi žvilgsnis į antikos mąstymą rodo, kad *technologija* apima bendrijos ir individo kūrybinę komunikaciją, kai per skirtingų kartų slenksčių tradicija perduodama vardan naujai kuriamo etoso. Ši sąvokos interpretacija, atsižvelgiant į antikinės jos sąsajas, atitinka R. Floridos intencijas apibrėžti naują organizacinės epochos atžvilgiu – kūrybos – etosą. Tačiau jo naujybiškumo praba – antikos sąvokų turinys, kuris, tiesa, interpretuojamas iš mūsų kūrybinių nuostatų. Pastarąsias patvirtina kaip tik mūsų žvilgsnio skverbtis tiek pirmyn (siekliai), tiek atgal (antikos paveldas).

Dabar panagrinėkime kitą etoso sandą – toleranciją. R. Florida ją kiekybiškai nustato pagal gėjų indeksą – tam tikro regiono gėjų procentą lyginant jį šalies mastu. R. Florida joku būdu neteigia, kad vis didesnė kūrybininkų dalis – gėjai⁷. Jo mintis visai kita: aukštas gėjų

⁷ Prisiminkime anekdotą apie gėjo sąvoką. Pacientas skundžiasi gydytojui: „Daktare, man atrodo, aš – gėjus“. Gydytojas klausia: „Kas jūs – dizaineris?“ „Ne“. „Rašytojas?“ „Ne“. „Tapytojas?“ „Ne“. „Tai kas jūs?“ „Taksistas“. „Koks gi jūs gėjus? Jūs – pederastas.“ Anekdote slypi dviejų etosų susidūrimas: nuostata, kad homoseksualumas – gydytina patologija, ir pažiūra, kad homoseksualizmas – kūrybininkų „liga“. Šio slenksčio nepaisymas sukuria juokingą situaciją.

indeksas rodo tolerantišką aplinką, kaip magnetas traukiančią kūrybininkus, kurie tampa svarbiausiu regiono ekonominio augimo veiksmu. Taigi su kūrybos etosu sietinas ne homoseksualumas, bet tolerantiška bei kūrybinga aplinka, kurios rodiklis – gėjų indeksas. Palyginime tai su antikos homoseksualumo institucija graikų poliuiose. Teigti, kad antikos graikų visuomenė – homoseksualų, yra tas pats, kas teigti, kad visi kūrybininkai – gėjai. Kaltinimas Sokratui dėl berniukų tvirkinimo liudija buvus tam tikrą individo homoseksualumo tolerancijos ribą, kurią peržengus grėsė bendrijos sankcija.

Platonas pelnė homoseksualų prielankumą dėl užuominų, pateiktų dialoge *Puota* (Platonas 2000). Po kūrybingų puotos dalyvių pasisakymų meilės tema ir po Sokrato išvalgų, kurias jis priskyrė ne sau, prie Sokrato prisišlieja jaunuolis, siūlydamasis į partnerius proto vaišių dosniausiam dalyviui. Dialogas baigiasi dviprasmiškai ir ironiškai – erotiškai slepiantis nuo skaitytojo. Tačiau tai rodo ne tiek Platono seksualinę orientaciją ir net ne jo toleranciją, bet išreiškia vyravusias nuostatas šio reiškinio atžvilgiu. Homoseksualumas antikos graikų polyje buvo kaip ugdymo institucija: vyresnysis partneris turėjo rūpintis jaunuolio dvasiniu lavinimu. Kitaip tariant, homoseksuali aplinka buvo bendrijos etoso perdavimo individui *oikos*. Jei ši kartų komunikacija, kuria buvo perduodama tradicija, nevykdavo, vyresnysis partneris galėjo būti apkaltintas jaunuolio tvirkinimu, kaip tai atsitiko Sokrato atveju. Homoseksualumas buvo baustinas iškrypimas tiek, kiek jis nukrypavo nuo bendrijos jam nustatytų *oikos* ribų.

Taigi homoseksualumas buvo kaip tradicijos puoselėjimo aplinka, kurioje jaunuoliui buvo diegiamas tam tikras *technē*, įskaitant gėrio įgyvendinimo apskritai meną. Ugdymo metu ugdytojas vis kuria tradicijos perdavimo būdus, kuriais kuriamas naujas ugdytinio tapatumas. Šiame ugdymo *oikos* kūrybos akstinu buvo erosas, kuris reikalingas tiek *technē*, tiek *logos*. Mylėjimo *technē* – dalyvavimo dieviškame kūrime, kuriuo Demiurgas myli savo kūrinių, menas. Tuo tarpu *logos* žymi įveiktiną (tegu ir žinojimu) slenkstį tarp dieviškos ir žmogiškos kūrybos. Platono *Valstybėje* aptinkame dieviškos meilės ilgesį dviejų žmonių draugystėje, kuri vėliau pavadinta platoniška meile. Tačiau *Puotos* dviprasmybė erotiškai slapstantis yra taip pat paradigminė: įkūnijimo ir įdvasinimo komunikacija ugdant atveria kūrybos galimybes. Kūno kultūra, skirtingai nei kūno kultas, orientuota į šį dalyvavimo dieviškoje kūryboje *technē*.

Trečiąjį R. Floridos etoso sandą – talentą – taip pat siūloma matuoti kiekybiškai, t. y. pagal bakalaurų skaičių regiono bendrijoje. Su talento indeksu susijęs kitas – inovacijų – indeksas, kuris įvertina užregistruotų patentų kiekį, tenkantį regiono gyventojų skaičiui. Inovacijų indeksas apima vien inžinerinės kūrybos laimėjimus, nors R. Florida prie superaktyvaus branduolio nedvejodamas priskiria menininkus, pedagogus ir knygius (bibliotekininkus). Taigi šie kūrybininkai lieka neįtraukti į apskaitą. Maža to, patentai atspindi ne tiek visuomenės kūrybiškumą, kiek jos verslumą ne tik todėl, kad patentų biurai (pradedant nuo pirmųjų XIX a.) – pelno siekiančios privačios įmonės, bet ir todėl, kad pats patentavimas yra kūrybos rezultatų savanoriškas apmokestinimas siekiant pinigines grąžas. Kitaip tariant, patentavimo institucija yra kūrybos supiniginimo mechanizmas. Maža to, šis mechanizmas gali veikti tik esant pakankamai inžinerinės kūrybos paklausai, t. y. jos ekonominei – pirkimo ir pardavimo – rinkai. Inovacijų indeksas labiau atspindėtų bent jau superaktyvųjų kūrybininkų branduolį, jei jis apimtų autoriaus teisių, kurios taip pat įvertina kūrybą pinigais, atvejus⁸. Net

⁸ Patentų ir autoriaus teisių plonybes, tiesa, ignoruodamas filosofinius aspektus, nagrinėjo J. Howkinsas (2007). R. Florida (2002) šiuos klausimus apskritai ignoravo.

jei nepaisysime tokios apskaitos keblumų⁹, lieka dalis kūrybos, neištrauktos į šiuos prekinis piniginis (ekonominius) santykius.

Vis dėlto R. Florida teigus, teigdamas, kad talentas neatsiejamas nuo prekinės ir piniginės aplinkos. Taip yra ne tik dėl pasirinktos kūrybos ekonomikos perspektyvos, kuri neišvengiamai už matymo lauko palieka reiškinis, tolimus šiai sričiai, pavyzdžiui, pinigais nepaverstą kūrybą. Taip yra ir ne todėl, kad talentas gali iškilti tik toje aplinkoje, kur jis pastebimas ir paskatinamas. Etimologiniu požiūriu talentas ir yra piniginis vienetas, t. y. tai, kas užtikrina tam tikros ekonomikos apyvartą. Tiesa, talentas – ne bet koks, bet ypač didelės vertės pinigais, todėl daugeliui žmonių jis buvo siektinas, bet net sunkiu darbu nepasiekiamas paveldas. Būdamas dažniau paveldėtas nei uždirbtas jis turi komunikacinių ypatumų: viena, jo turėtojo komunikacija su kitais *oikos* dalyviais asimetriška, kita, kaip ypač didelės vertės vienetas jis gali užkimšti komunikacijos kanalus, o ne padidinti jų pralaidumą.

Talentas paveldimas tam tikroje bendrijoje, kuri pripažįsta jo aukštą vertę ir sudaro sąlygas jo apyvartai. Talentas gali patirti infliaciją, t. y. nuvertėjimą mainomų prekių atžvilgiu, ir gali būti devaluotas, t. y. sumažintas kitos valiutos atžvilgiu. Talentas yra priklausomas nuo mažesnio piniginio vieneto, kuris palaiko jo aukštą vertę. Todėl talentų bendrija vargiai galima: talentas turi iškilti kitų vienetų atžvilgiu. Nepaisant to, talentas traukia kitą talentą, taigi yra tam tikras talentų tarpusavio komunikacijos kanalas. Ne veltui yra turtingos arba talentingos visuomenės, nors tokios jos tėra kitų – mažiau turtingų ar talentingų – visuomenių atžvilgiu. Čia pasireiškia tam tikra bendrijų komunikacijos asimetrija. Apskritai talentas išbando bendrijos komunikacijos kanalų pralaidumą, veikdamas pačią bendriją, pripažįstančią jo aukštą vertę. Šių kanalų visuma sudaro tam tikrą *oikos* – talentų namus, kur jie perduodami iš kartos į kartą.

Talentas, žymėdamas tam tikrą verčių slenkstį (kartu nurodydamas tam tikrą *logos*), reikalingas perdavimo *technė*. Be to, galima kalbėti apie bendrijos toleranciją jo kitoniškumui ir išskirtinumui: talentą iškelia bendrijos pasikeitimo (pakėlimo) reikmė. Talentas keičia bendriją tik tuomet, kai ši pasiruošusi pakilti į aukštesnio *oikos* lygmenį. Šia prasme bendrija kuria talentus savo *oikos* išbandymui ir pakeitimui, kai talentas dalyvauja perduodant bendrijos etosą naujais komunikacijos kanalais. Šia kūrybos komunikacija vyksta bendrijos ir kartu individo aplinkos (*oikos*) atnaujinimas. Talentų emisija, kurios imasi bendrija, esanti prie pokyčių slenksčio, – rizikinga veikla, kuri grasina ne tik užkimšti komunikacijos kanalus, bet ir išplauti perduodamą tradiciją, t. y. sukelti paveldo infliaciją. Tačiau bet kuri kūryba, tiek individo, tiek bendrijos, yra rizikinga veikla.

KŪRYBOS *OIKOS* IR *EKO*

Taip priartėjome prie kūrybos *oikos* klausimo. Tai nėra vien ekonominė kūrybos aplinka, materialiai skatinanti individą kurti. Tai – ir bendrijos bei individo kūrybinės komunikacijos aplinka, kurioje tradicija perduodama naujybės kanalais. Kartu tai – paveldo ir naujovės susidūrimo, vertybių infliacijos bei bendrijos atsinaujinimo rizikingas laukas. Taigi antikos *oikos* – namai bei jų tvarka – praplečia kūrybos ekonomikos prasmes, nurodydamas gyvenimo (tiek individualaus, tiek socialinio) ir kūrybos sąsajas, kurios sudaro visumą, vertinamą talentais, t. y. naujai emituojamais vienetais, antipiniginiais. Kitaip tariant, kūrybos *oikos* galimas tiek,

⁹ Nors institucijų, „ginančių“ autoriaus teises, netrūksta, jos kūrybos apskaita domisi tik tiek, kiek ši reikalinga vartotojų apmokestinimui. Šioje iškreiptų veidrodžių karalystėje kūrybos apskaita, švelniai tariant, netiksli.

kiek jis nesiduoda išreiškiamas pinigais. Tą matome žvelgdami į antikos *oikos*: namų aplinkoje negalioja prekiniai ir piniginiai santykiai. Tą patį pažymi minėti kūrybos ekonomikos teoretikai, teigdami, kad svarbiausias kūrybinės veiklos motyvas – ne pinigai¹⁰.

Eko yra vedinys iš *oikos*. Kūrybos ekologija grąžina prie *logos* kaip slenksčio: tarp kultūros ir natūros, tarp žmogaus kūrybos ir Demiurgo kūrinijos, tarp sukurtinos aplinkos ir paveldėto gyvenamojo pasaulio. Kūrybos *eko* išreiškia ne tiek pusiausvyrą ar taikos paktą tarp šių priešybių (kūryba neišvengiamai yra ir naikinimas), kiek komunikaciją tarp jų, t. y. bendrijos (*communis*) sąveikų steigimą. Viena, tai aktyvus (dvejopai – judant ir mąstant) poilsis gamtoje, antra, analogija (*ana ton logon* – pagal Dievo žodį), trečia, skirtingų kartų sąsąuka, suponuojanti istorinę bendriją. Taigi kūrybos *eko* išplečia tiek kūrybos, tiek ekologijos sampratą.

IŠVADOS

Keliant klausimą apie kūrybos ekonomikos antikinės ištakas, nagrinėtinos ne tiek jos apraiškos antikoje, kiek bandoma pasverti kūrybinių veiklų dalį to meto ekonomikoje. Nors toks svarstymas, kaip ir antikinės kūrybos klasės iškelimas, įmanomas, tai būtų retrospektyvus veiksmas, t. y. priskyrimas ištakoms to, ko ieškoma. Kitas būdas, kuriam čia teikta pirmenybė, yra antikos sampratų, neatsiejamų nuo antikos gyvenimo būdo, interpretacija. Tiesa, šią interpretaciją taip pat diktuoja mūsų nuostata, būtent – siekis apibrėžti kūrybos ekonomiką. Tačiau šis ratas kaip tik leidžia tiek išplėsti kūrybos sampratą (tarkime, papildyti ją politika), tiek apibrėžti kūrybos prasmes pasitelkiant antikinės nuorodas. Taip atsiranda *technė* ir meno bei gyvenimo būdo sąsaja, *logos* ir hermeneutinio slenksčio analogija, *oikos* ir individo namų bei bendrijos aplinkos ryšys. Panašiai kūrybos etoso ir kūrybos *eko* antikinės sąsajos leidžia kūrybos ekonomiką traktuoti kaip komunikacijos su antikos kultūra kanalą.

Gauta 2011 09 07

Priimta 2011 09 22

Literatūra

1. Černevičiūtė, J. 2011. „Verslumas kūrybinėse industrijose“, *Santalka: filosofija, komunikacija* 19(2): 8–16.
2. Florida, R. 2002. *The Rise of the Creative Class*. New York: Basic Books.
3. Howkins, J. 2007. *The Creative Economy: How People Make Money from Ideas*. London: Penguin Book. (Vert. į liet. k.: Howkins, J. 2010. *Kūrybos ekonomika*. Vertė R. Ramojus ir R. Levickaitė. Vilnius: Technika.)
4. Lavrinec, J. 2011. „Viešųjų erdvių gavinimas: „ne-vietos“ vs. kūrybinės sąveikos aikštelės“, *Santalka: filosofija, komunikacija* 19(2): 70–75.
5. Levickaitė, R.; Reimeris, R. 2011. „Kūrybos ekonomikos penkiakampis“, *Santalka: filosofija, komunikacija* 19(1): 83–91.
6. Mitkus, T. 2011. „Lietuvos kino industrija XXI a. – valstybės remiamas menas ar verslas?“, *Santalka: filosofija, komunikacija* 19(2): 76–89.
7. Platonas. 2000. *Puota*. Vertė T. Aleknieinė. Vilnius: Aidai.
8. Platonas. 1981. *Valstybė*. Vertė J. Dumčius. Vilnius: Mintis.
9. Strazdas, R. 2011. „Produkto inovacijų kūrimas kūrybinių industrijų įmonėse“, *Santalka: filosofija, komunikacija* 19(2): 17–28.

¹⁰ Anot R. Floridos (2002), kur kas svarbesni motyvai yra lankstus darbo grafikas, patraukli komanda ar net regiono aktyvaus poilsio infrastruktūra, t. y. visa, kas leidžia plėtoti kūrybingą gyvenimo būdą, *technė tou biou*. J. Howkinsas (2007) taip pat pažymi, kad griežtas darbo grafikas nesuderinamas su individo kūrybos ir naujybiškos visuomenės intencijomis. R. Florida patikslina: tai – organizacinės, t. y. praeities, epochos požymis. Galima pridurti: nepakankamai tolimos praeities – antikos epocha kaip tik mus grąžina prie gyvenimo kūrybos, persmelkiančios tiek darbą, tiek poilsį.

TOMAS KAČERAUSKAS

The ancient sources of creative economy

Summary

The article deals with ancient sources of creative economy and focuses on the ancient sense of such terms as creative *ethos*, *oikos* and *eko* which are inseparable from life art in Antiquity. The interpretation of ancient terms used until now extends the understanding of creation and allows defining the content of creative economy. According to the author, the sources of creative economy, as well as of democratic attitude lie in the ancient thinking which was formulated when an individual cherished the community of his city-state.

Key words: creative economy, ancient heritage, creative communication, life art